

Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка»

УДК 81'367.623:[811.161.3+811.111]

ЖУК
Васілій Ігаравіч

**АЛЬФАКТОРНЫ КАНТЫНУУМ
БЕЛАРУСКАЙ І АНГЛІЙСКАЙ МОЎ:
НА МАТЭРЫЯЛЕ ДРУГАСНЫХ НАМІНАЦЫЙ**

Аўтарэферат дысертацыі на атрыманне вучонай ступені
кандыдата філалагічных навук

па спецыяльнасці 10.02.20 – параўнальна-гістарычнае,
тыпалагічнае і супастаўляльнае мовазнаўства

Мінск, 2023

Работа выканана ва ўстанове адукацыі
«Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка»

Навуковы кіраўнік:

Старычонак Васіль Дзянісавіч, доктар
філалагічных навук, прафесар, дэкан
філалагічнага факультэта УА «Беларускі
дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка»

Афіцыйныя апаненты:

Русак Валянціна Паўлаўна, доктар
філалагічных навук, прафесар, загадчык
аддзела сучаснай беларускай мовы
Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа
ДНУ «Цэнтр даследаванняў беларускай
культуры, мовы і літаратуры НАН
Беларусі»

Міхалевіч Мілана Міхайлаўна,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
загадчык кафедры дадатковай адукацыі
УА «Міжнародны дзяржаўны экалагічны
інстытут імя А. Д. Сахарова» Беларускага
дзяржаўнага ўніверсітэта

Апаніруючая арганізацыя:

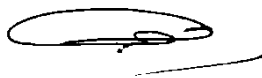
УА «Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя А. А. Куляшова»

Абарона адбудзецца 31 сакавіка 2023 года ў 14.00 гадзін на пасяджэнні савета па абароне дысертацый К 02.21.01 пры ўстанове адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка» па адрасе: 220030, г. Мінск, вул. Савецкая, 18, аўд. 482; e-mail: lingby@gmail.com; тэлефон вучонага сакратара (017) 3112061.

З дысертацыяй можна азнаёміцца ў бібліятэцы УА «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка».

Аўтарэферат разасланы 28 лютага 2023 года.

Вучоны сакратар
савета па абароне дысертацый

Д. В. Дзятко

УВОДЗІНЫ

Катэгорыя паху як фундаментальны феномен светаўспрымання акумулюе ўніверсальныя для ўсяго чалавецтва характарыстыкі перцэпцыі, а таксама аксіялагічныя этнакультурныя рысы, звязаныя з уласнымі альфакторнымі адчуваннямі, сацыяльнымі ўмоўнасцямі і традыцыямі таго ці іншага этнасу. Менавіта таму самыя розныя аспекты альфакторнасці з'яўляюцца аб'ектам даследавання ў хіміка-фізічнай, біялагічнай, фізіялагічнай, медыцынскай, крыміналістычнай, парфумернай, псіхалагічнай, філасофскай, культуралагічнай, лінгвістычнай навуках. Рэпрэзентацыя розных выяў альфакторнасці ў мове адлюстроўвае адарычныя ўласцівасці рэчываў і мае выключнае значэнне для разумення працэсу аб'ектывацыі і этнакультурнай спецыфікі ўспрымання.

У сучаснай лінгвістычнай навуцы назіраецца пільная ўвага да вывучэння альфакторных намінацый па прычыне прадуктыўнасці іх утварэння, неабходнасці сістэматызацыі адзінак, якія ўдзельнічаюць у працэсе семантычнай дэрывацыі і адлюстроўваюць спецыфіку сістэмна-структурных моўных адносін пры пераходзе з аднаго семантычнага поля ў другое. Аднак да гэтага часу адсутнічаюць выразныя крытэрыі вылучэння груп такіх намінацый, не даследаваны сінтагматычныя і парадыгматычныя адносіны ў альфакторнай сферы, а таксама механізмы і спосабы ўтварэння другасных альфакторных намінацый, якія актыўна папаўняюць лексічны склад мовы. Недастатковая ступень вывучанасці моўных сродкаў аб'ектывацыі інфармацыі, якая атрымліваецца ад пахавых рэцэптараў, неабходнасць пошуку новых падыходаў да вывучэння моўных сродкаў выражэння альфакторнасці ў пэўнай ступені сведчыць пра актуальнасць даследавання.

Актуальнасць работы звязана з узрастаннем навуковай цікавасці да даследаванняў асаблівасцей канцэптуалізацыі і катэгарызацыі катэгорыі паху ў рознаструктурных мовах. Дысертацыя з'яўляецца першым у беларускай мовазнаўчай навуцы супастаўляльным даследаваннем другасных альфакторных намінацый, якое ілюструе нацыянальна-культурную спецыфіку альфакторнага кантынуума беларускай і англійскай моў, дэманструе асаблівасці міжмоўнай карэляцыі, а таксама тыпалагічныя і адметныя асаблівасці сродкаў вербалізацыі альфакторнасці ў супастаўляемых мовах.

Актуальнасць пацвярджаецца ўключанасцю даследавання ў кантэкст прыярытэтных напрамкаў антрапацэнтрычнай і сістэмна-структурнай парадыгм сучаснай лінгвістычнай навукі ва ўмовах актывізацыі працэсаў глабалізацыі і міжмоўнай камунікацыі. Выяўленне спосабаў суадносін паняццёвых форм мыслення і мовы, працэсаў, якія адбываюцца пры кагнітыўным вызначэнні пахаў, садзейнічае больш поўнаму ўсведамленню вербальнай фіксацыі міжпачуццёвых сувязей, дазваляе зрабіць высновы адносна заканамернасцей прыцягнення адарычных асацыяцый да апісанняў вобразаў, суадносных з іншымі адчуваннямі.

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Сувязь работы з навуковымі праектамі (праграмамі), тэмамі.

Дысертацыя выканана на кафедры мовазнаўства і лінгвадыдактыкі ўстанова адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка» ў межах навуковых тэм «Другасныя дзеяслоўныя і іменныя намінацыі як феномен адлюстравання спецыфікі беларускай нацыянальнай карціны свету» (2016–2020 гг., № ДР 20161479), «Нацыянальна-культурная спецыфіка рэпрэзентацыі ўнутранага свету чалавека ў беларускай мове» (2021–2025 гг., № ДР 20211211).

Мэта і задачы даследавання.

Мэта – устанавіць спецыфіку альфакторнага кантынума беларускай і англійскай моў. У адпаведнасці з мэтай у дысертацыі ставяцца і вырашаюцца наступныя задачы:

- выявіць і сістэматызаваць корпус альфакторных лексіка-семантычных варыянтаў у субстантывах, ад’ектывах і дзеясловах беларускай і англійскай моў і на гэтай аснове стварыць «Беларуска-англійскі тлумачальны слоўнік альфакторных намінацый»;

- устанавіць асноўныя семантычныя мадэлі (прамыя і абарачальныя) субстантыўнага кантынума, якія служаць для ўтварэння другасных альфакторных ЛСВ (лексіка-семантычных варыянтаў) і папаўнення складу неальфакторных тэматычных груп;

- правесці семантычную класіфікацыю ад’ектыўных альфакторных намінацый і выявіць тэматычныя блокі ЛСВ зыходнай паняццёвай сферы, а таксама спецыфіку канататыўнага ўвасаблення ў вытворных альфакторных ЛСВ;

- устанавіць спецыфіку фарміравання другасных альфакторных ЛСВ дзеяслоўных адзінак;

- вызначыць і ахарактырызаваць тыпы семантычнай эквівалентнасці паміж другаснымі ЛСВ беларускіх і англійскіх альфакторных лексічных адзінак.

Прадмет даследавання – другасныя альфакторныя намінацыі ў беларускай і англійскай мовах.

Аб’ект даследавання – вербалізацыя альфакторных паняццяў у беларускай і англійскай мовах.

Матэрыялам для даследавання паслужылі альфакторныя ЛСВ субстантыўных, дзеяслоўных і ад’ектыўных намінацый у беларускай і англійскай мовах, атрыманыя метадам суцэльнай выбаркі з розных і раўнацэнных па аб’ёме лексікаграфічных крыніц («Тлумачальны слоўнік беларускай мовы» (1977–1984), «Oxford Advanced Learner’s Dictionary»), а таксама Беларускага N-корпуса, British National Corpus і агрэгатара слоўнікаў vocabulary.com. Агульная колькасць прааналізаванага матэрыялу перавышае

640 лексічных адзінак (больш за 300 у беларускай мове, звыш 340 у англійскай мове).

Навуковая навізна вынікаў дысертацыі заключаецца ў тым, што ўпершыню на аснове значнага па аб'ёме рэпрэзентатыўнага фактычнага матэрыялу было праведзена супастаўляльнае комплекснае даследаванне альфакторнай лексікі беларускай і англійскай моў. Устаноўлены тыпы міжмоўных карэляцый з адносінамі семантычнага супадзення, несупадзення і безэквівалентнасці. Новым з'яўляецца ўклад у тэорыю і практыку лексікаграфіі і стварэнне першага «Беларуска-англійскага тлумачальнага слоўніка другасных альфакторных намінацый», стварэнне тэарэтыка-метадалагічнай базы для пабудовы і верыфікацыі прамых і абарачальных семантычных мадэлей, вылучаных у залежнасці ад суадносін крыніцы матывацыі (сферы-донара) і сферы-рэцыпіента (выніку семантычнай матывацыі). Выяўленне спецыфікі канкрэтных семантычных мадэлей у субстантыўнай, ад'ектыўнай, і дзеяслоўнай лексіцы паслужыць далейшаму вырашэнню задач, пастаўленых перад сучаснай семасіялогіяй, і будзе садзейнічаць стварэнню грунтоўнай тэарэтычнай базы, вызначэнню асноўных прынцыпаў і механізмаў узаемадзеяння разумовых і моўных структур.

Палажэнні, якія выносяцца на абарону

1. Альфакторны кантынуум уключае ў свой склад шматлікія намінацыі пахаў, якія размяркоўваюцца па групам у залежнасці ад якасці пахавых адчуванняў, іх канцэнтрацыі, інтэнсіўнасці, працягласці, характару ўздзеяння на чалавека і многіх іншых паказчыкаў. Асацыяцыі, што выклікаюцца пэўнымі пахамі, не поўнасю абстрагаваліся ў чалавечай свядомасці і непасрэдна звязаны пахкімі аб'ектамі (крыніцамі пахаў), прадметна-пачуццёвым вопытам чалавека, яго практычнай, эмацыянальнай і інтэлектуальнай дзейнасцю. Менавіта таму перцэптыўная катэгорыя паху носіць недыскрэtnы сінкрэтычны характар і не заўсёды паддаецца дакладнай моўнай эксплікацыі. Назіраецца моўная асіметрыя паміж вялікай, практычна неабмежаванай колькасцю рэальных пахаў і невялікай колькасцю афіцыйных найменняў з першасным альфакторным значэннем. Гэта асіметрыя здымаецца за кошт прыцягнення ў альфакторны корпус неальфакторных найменняў, якія ў сваіх другасных функцыях абазначаюць натуральныя, штучныя, сінкрэтычныя, змешаныя і іншыя пахі і водары. Такія найменні часта носяць індывідуальна-аўтарскі, аказіянальны характар.

2. Большую частку субстантыўнага кантынуума складаюць другасныя альфакторныя намінацыі, утвораныя па прамой мадэлі N (неальфакторны ЛСВ) $\rightarrow A$ (альфакторны ЛСВ). Утварэнне невялікай колькасці другасных ЛСВ ажыццяўляецца па мадэлі $A_1 \rightarrow A_2$ і не выходзіць за межы альфакторнага калідора. Многія альфакторныя найменні пашырылі сферу свайго выкарыстання за кошт уключэння ў склад іншых тэматычных груп і сталі для гэтых груп своеасаблівымі донарамі. Механізм іх утварэння ўкладваецца ў межы мадэлі $A \rightarrow N$, служыць яскравым прыкладам абарачальнай разнавіднасці

і дэманструе рэальна існуючыя сувязі паміж пахам і іншымі сэнсарнымі ўспрыманнямі.

3. Ад'ектыўныя альфакторныя намінацыі адлюстроўваюць непасрэдную сувязь з успрыманнем чалавекам пахаў, іх характарыстыкай па эмацыянальна-ацэначных кампанентах, месцы ўзнікнення, працягласці ўздзеяння і інш. Спецыфіка ад'ектыўных семантычных мадэлей заключаецца ў характары тэматычнай суаднесенасці зыходнай неальфакторнай і рэцыпіентнай альфакторнай сфер, якія характарызуюцца сінестэзіяй і магчымасцю ўзаемадзеяння паміж рознымі сэнсарнымі сістэмамі чалавека. Збліжэнне і атаясамліванне адчуванняў і ўспрыманняў розных сэнсарных сфер адлюстроўваецца ў сінестэтычных метафарах, калі ЛСВ, звязаныя з якім-небудзь адным органам пачуццяў, ужываюцца ў значэнні, якое адносіцца да іншага органа пачуццяў. Часцей за ўсё адзначаюцца сінестэтычныя пераходы з смакавай (густаторнай), тактыльнай, візуальнай перцэпцыі да альфакторнага ўспрымання. Назіраецца і адваротны працэс, у выніку якога альфакторныя найменні служаць базай для ўтварэння неальфакторных ЛСВ іншых пачуццёвых сфер.

У залежнасці ад тэматычнага зместу першасных ЛСВ і характару іх праецыравання на альфакторную сферу вылучаецца 16 груп, у якіх прадстаўлены ад'ектывы са значэннем якаснай характарыстыкі пахаў, спецыфікі іх уздзеяння на чалавека (станоўчай ці адмоўнай), крыніцы паху і многіх іншых паказчыкаў. У працэс метафарызацыі актыўна ўключаюцца першасныя ЛСВ густаторных, лакатаўных, тэмпаральных, тэмпературных, анімалістычных, люмінальных, каларатыўных, вагавых і іншых ад'ектываў.

4. Спецыфіка альфакторных дзеясловаў заключаецца ў іх значэннях, якія непасрэдна звязаны з катэгорыяй акцыянальнасці і шматлікімі альфакторнымі працэсамі. У беларускай мове шырока ўжываюцца суфіксальныя і прэфіксальныя дэрываты дзеясловаў, у той час як у англійскай мове іх колькасць нязначная. Альфакторныя ЛСВ у дзеяслоўным кантынууме ўтвараюцца па аналагічных з назоўнікамі семантычных мадэлях. Найбольш распаўсюджанай з'яўляецца мадэль $A \rightarrow N$, у рэцыпіентнай сферы якой фіксуюцца неальфакторныя сітуацыі, дзе прыводзяцца характэрныя рысы чалавека, яго паводзіны, вобраз жыцця, узаемаадносіны з людзьмі і інш. Фарміраванне альфакторных намінацый па мадэлях $A_1 \rightarrow A_2$ і $N \rightarrow A$ назіраецца значна менш. Вялікая колькасць беларускіх дзеясловаў не мае эквівалентных семантычных адзінак у англійскай мове, радзей сустракаюцца выпадкі адсутнасці беларускіх эквівалентаў для англійскіх слоў.

5. У беларускай і англійскай мовах выяўляюцца агульныя тыпалагічныя рысы альфакторных намінацый, якія тлумачацца агульнай фізіялагічнай асновай працэсу ўспрымання чалавека, агульнымі для носьбітаў моў заканамернасцямі ментальных працэсаў, універсальнымі спосабамі пазнання рэчаіснасці. У той жа час у альфакторным кантынууме назіраюцца шматлікія выпадкі спецыфічных другасных намінацый, што тлумачыцца адрозненнямі ў

нацыянальна-гістарычных, культурных уяўленнях носьбітаў дзвюх моў, асаблівасцямі іх светапогляду, духоўнага складу. Адрозненні звязаны са спецыфікай лексічнай і граматычнай сістэм беларускай і англійскай моў, што выклікае нераўназначнасць сэнсавых аб'ёмаў многіх лексічных адзінак, колькаснага складу альфакторных ЛСВ, а таксама семантычных парадыгм полісемантычных адзінак.

У залежнасці ад таго, наколькі другасныя намінацыі адной з моў суадносяцца з іх адпаведнікамі ў другой мове, выяўляюцца тры тыпы семантычнай эквівалентнасці: поўнасю эквівалентныя, або тоесныя, часткова эквівалентныя, безэквівалентныя.

Асабісты ўклад саіскальніка вучонай ступені ў вынікі дысертацыі з аддзяленнем іх ад суаўтараў сумесных даследаванняў і публікацый.

Дысертацыя з'яўляецца вынікам самастойнай работы саіскальніка. Вывады і палажэнні, сфармуляваныя ў працэсе даследавання, атрыманы аўтарам самастойна. Усе артыкулы, у якіх адлюстраваны вынікі дысертацыі, напісаны без суаўтараў.

Апрацацыя дысертацыі і інфармацыя аб выкарыстанні яе вынікаў.

Асноўныя вынікі даследавання былі прадстаўлены на пасяджэннях кафедры мовазнаўства і лінгвадыдактыкі УА «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка», у рэцэнзуемых перыядычных выданнях «Весці БДПУ» (Мінск, 2020–2022 гг.), «Роднае слова» (Мінск, 2021 г.), «Вестник МГЛУ» (Мінск, 2021 г.), а таксама абмяркоўваліся на пасяджэннях наступных міжнародных і рэспубліканскіх канферэнцый: «Язык и межкультурные коммуникации» (Мінск, 2019 г., 2021 г.), «XII Танкаўскія чытанні» (Мінск, 2020 г.), «Текст. Язык. Человек» (Мазыр, 2021 г.), «Беларуская мова, літаратура, культура і свет: праблемы рэпрэзентацыі» (Мінск, 2021 г.), «Лингвистика в диалоге с другими областями знаний: юрислингвистика и дискурсивная лингвистика, коммуникативная лингвистика и лингвокультурология» (Віцебск, 2022 г.), «XIII Танкаўскія чытанні» (Мінск, 2022 г.), «Образование и наука в XXI веке» (Мінск, 2022 г.).

Апублікаванасць вынікаў даследавання.

Асноўныя палажэнні і вынікі даследавання апублікаваны ў 12 работах, у тым ліку ў 5 артыкулах (2,3 аўт. арк.) у часопісах, уключаных у пералік навуковых выданняў Рэспублікі Беларусь для апублікавання вынікаў дысертацыйнага даследавання, 7 артыкулах (2,2 аўт. арк.) у зборніках навуковых прац. Агульны аб'ём апублікаваных матэрыялаў складае 4,5 аўт. арк.

Структура і аб'ём дысертацыі прадыктаваны мэтай і задачамі даследавання. Работа складаецца з уводзін, агульнай характарыстыкі работы, трох глаў, заключэння. Бібліяграфічны спіс уключае 226 найменняў работ айчынных і зарубежных аўтараў, 12 найменняў уласных публікацый аўтара. Асноўны тэкст выкладзены на 107 старонках, бібліяграфічны спіс – 16 старонках. Непасрэдна ў тэксце прадстаўлены 2 рысункі і 13 табліц. Работа

змяшчае 3 дадаткі аб'ёмам 229 старонак. Поўны аб'ём дысертацыі складае 352 старонкі.

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ ДЫСЕРТАЦЫІ

У першай главе «**Катэгорыя альфакторнасці ў сучаснай навуковай парадыгме**» разглядаюцца пытанні, звязаныя з феноменам альфакторнасці, які ўключаеца ў ядро нацыянальнай канцэптасферы любога этнасу і ўяўляе вялікую значнасць для кожнага чалавека паасобку і для соцыуму ў цэлым.

У раздзеле 1.1 «Альфакторны працэс як элемент сістэмы ўспрымання» разглядаецца ўспрыманне як складаны псіхалагічны працэс, які функцыянуе ў спалучэнні з фізіялагічнай і духоўнай прыродай чалавека, яго паводзінамі, матэрыяльнай і духоўнай культурай, узаемаадносінамі з іншымі людзьмі. Успрыманне ўключае асэнсаванне, разуменне, тлумачэнне сэнсарных даных і можа разглядацца як інструмент, які дазваляе чалавеку ажыццяўляць розныя ментальныя дзеянні, пазнаваць навакольны свет ва ўсіх яго дэталях.

У навуковых даследаваннях успрыманне непасрэдна звязваецца з візуальнымі, аўдыяльнымі, тактыльнымі, альфакторнымі і густаторнымі адчуваннямі, з працэсамі інтэграцыі і сінтэзу атрыманых пачуццёвых даных, а таксама са здольнасцю чалавека вылучаць у рэчаіснасці прыметы і якасці аб'ектаў і працэсаў, фарміраваць іх цэласны вобраз (А. А. Залізняк, А. Д. Шмялёў, В. А. Міхайлава, З. Я. Тураева, І. Г. Рузін, Л. Р. Бабенка, Ю. Д. Апрэсян, Я. У. Урысон). Неаднаразова падкрэслівалася, што ўся моўная катэгорыя намінацый аб'ектаў і з'яў знешняга свету неразрыўна звязана з асаблівасцямі іх успрымання носьбітамі мовы (Н. С. Паўлава, К. У. Рахіліна).

У раздзеле 1.2 «Асноўныя класіфікацыйныя тыпы адарычных адчуванняў» разглядаюцца падыходы да альфакторнага кантынуума і яго розныя класіфікацыі. Спробы вывучэння альфакторнасці пачаліся яшчэ ў антычнасці (Платон, Арыстоцель, Лукрэцый) і да гэтага часу з'яўляюцца аб'ектам пільнай увагі многіх даследчыкаў.

Адна з найбольш вядомых класіфікацый пахаў належыць К. Лінею, які ў 1756 г. падзяліў пахі на сем класаў (араматычныя, бальзамічныя, амбразійныя, цыбульныя, псіныя, адштурхваючыя, ванітныя). Дзевяць класаў пахкіх рэчываў у 1895 г. вылучыў Х. Цваардэмакер (эфірныя, ароматычныя, бальзамічныя, амбрамускусныя, часночныя, прыгарэлыя, капрылавыя, адштурхваючыя, ванітныя). У сістэме Крокера-Хендэрсана выдзяляюцца толькі чатыры асноўныя пахі, у класіфікацыі, распрацаванай нямецкім псіхолагам Х. Хенінгам, – шэсць. Джон Эймур распрацаваў стэрэахімічную мадэль, у якой асноўнымі з'яўляюцца сем пахаў. У 1990 г. Даволі пашыранай з'яўляецца класіфікацыя пахаў праз суадносіны з геданістычнай нормай (прыемныя пахі ацэньваюцца станоўча, непрыемныя – класіфікуюцца як адмоўныя), у выніку чаго вялікая колькасць пахаў абмяжоўваецца некалькімі абазначэннямі. Аднак да гэтага часу адсутнічаюць агульнапрызнаныя класіфікацыі пахаў, выразныя

крытэрыі іх вылучэння, даследаванні па вербалізацыі пахаў у лексічным складзе мовы.

У раздзеле 1.3 «Альфакторныя намінацыі ў лінгвістычных даследаваннях» разглядаюцца асноўныя падыходы да вывучэння альфакторных лексічных адзінак. Шматлікія аспекты альфакторнасці шырока даследуюцца на матэрыяле рускай мовы (А. В. Гейко, В. П. Сідзельнікаў). На матэрыяле некалькіх моў разглядаецца семантыка перцептыўных лексічных адзінак і прынцыпы іх структуравання (А. Г. Садыкава, С. А. Маісеева, Х. Сунь). Да з'явы метафары як паспяховай стратэгіі абазначэння паху звяртаюцца А. А. Калупаева, А. І. Бардоўская, С. А. Панкратава, Ю. М. Малодкіна і інш. Сінестэтычныя пераносы як эфектыўныя спосабы ўтварэння другасных намінацый даследуюцца ў працах Н. А. Трафімавай, Н. Ю. Шнякінай, В. І. Кундзік.

Прааналізавана адрычная лексіка ў творах А. П. Чэхава, Г. Ахматавай, І. А. Буніна, М. А. Булгакава, П. Зюскінда, С. Ясеніна, Ю. М. Куранава. Адзначаецца роля паху ў пачуццёвым фрагменце моўнай карціны свету і вялікая іх роля ў стварэнні тыпалогіі мастацкіх стыляў (А. В. Жыткоў, А. У. Свініцкая, Л. А. Аўчыннікава, М. В. Адзінцова, М. Н. Кулакоўскі, Х. Д. Рындзісбахер).

Другая глава «**Іменныя альфакторныя намінацыі**» прысвечана субстантыўным і ад'ектыўным намінацыям беларускай і англійскай моў. У раздзеле 2.1 «Субстантывы ў складзе альфакторнага кантынуума» разглядаюцца назоўнікі з альфакторнымі ЛСВ, уключаныя ў дзеянне прамых і абарачальных семантычных мадэлей. Найбольшую функцыянальную нагрузку ў субстантыўным кантынууме нясуць лексічныя адзінкі *пах* і *smell* 'пах'. Англійскі субстантыў *smell* 'пах' адрозніваецца высокай мнагазначнасцю, схільнасцю да размежавання і канкрэтызацыі семантыкі і мае тэндэнцыю да апісання неальфакторных з'яў, у той час як беларускі назоўнік *пах* адлюстроўвае абагульненую семантыку ў межах адзінага альфакторнага зместу.

Семантычная дэрывацыя ў субстантыўных намінацыях ажыццяўляецца па трох семантычных мадэлях, у якіх улічваецца характар суаднесенасці першаснага і вытворнага ЛСВ: 1) прамая мадэль $N \rightarrow A$, дзе N – неальфакторны ЛСВ, A – альфакторны ЛСВ; 2) мадэль $A_1 \rightarrow A_2$, дзе A_1 – першасны альфакторны ЛСВ, A_2 – другасны альфакторны ЛСВ; 3) мадэль $A \rightarrow N$, па якой на базе зыходнага альфакторнага ЛСВ утвараюцца другасныя ЛСВ неальфакторнай сферы.

Большую частку альфакторнага кантынуума складаюць другасныя альфакторныя намінацыі, утвораныя па прамой мадэлі. Гэта падгрупа вылучаецца найбольшай колькасцю адзінак і складаецца з 13 назоўнікаў беларускай мовы і іх англійскіх адпаведнікаў, а таксама 3 назоўнікаў англійскай мовы.

Семантычныя адносіны паміж ЛСВ беларускіх субстантываў і іх англійскіх адпаведнікаў могуць характарызавацца поўнай эквівалентнасцю,

частковым супадзеннем, разнавіднасцямі безэквівалентнасці, калі полісемантычным адзінкам беларускай мовы з другасным альфакторным значэннем адпавядаюць монасемантычныя англійскія аналагі без альфакторных ЛСВ і наадварот.

Утварэнне невялікай колькасці другасных ЛСВ ажыццяўляецца па мадэлі $A_1 \rightarrow A_2$ і не выходзіць за межы альфакторнага калідора. Да ліку такіх намінацый адносяцца 2 субстантывы беларускай мовы: *душок* ‘слабы, ледзь улоўны пах’ → ‘непрыемны пах ад чаго-небудзь, што пачынае псавацца, загіваць (англійскімі адпаведнікамі з’яўляюцца *whiff* ‘подых’, *odor* ‘непрыемны пах’); *чад* ‘удушлівы атрутны газ, які ўтвараецца пры няпоўным згаранні вугалю ва ўмовах недастатковага прытоку паветра’ → ‘моцны, насычаны пах чаго-небудзь’ (англійскім эквівалентам выступае назоўнік *fumes* ‘чад’).

У гэту групу таксама ўключаюцца 4 субстантывы англійскай мовы:

а) *scent* ‘прыемны пах чаго-небудзь’, ‘пах, які пакідае пасля сябе чалавек або жывёла’ (эквівалентнымі адзінкамі ў беларускай мове для гэтага назоўніка выступаюць словы *водар*, *парфума*);

б) *smell* ‘якасць чаго-небудзь, якую людзі і жывёлы адчуваюць носам’, ‘непрыемны пах’, ‘акт адчування паху чаго-небудзь’ (беларускія адпаведнікі *нюх*, *смурод*);

в) *odor* ‘любая ўласцівасць, выяўленая альфакторнай сістэмай’, ‘адчуванне, якое ўзнікае, калі нюхальныя рэцэптары ў носе стымулююцца пэўнымі хімічнымі рэчывамі ў газападобнай форме’, ‘асабліва непрыемны пах’ (можа перакладацца на беларускую мову назоўнікамі *пах*, *смурод*);

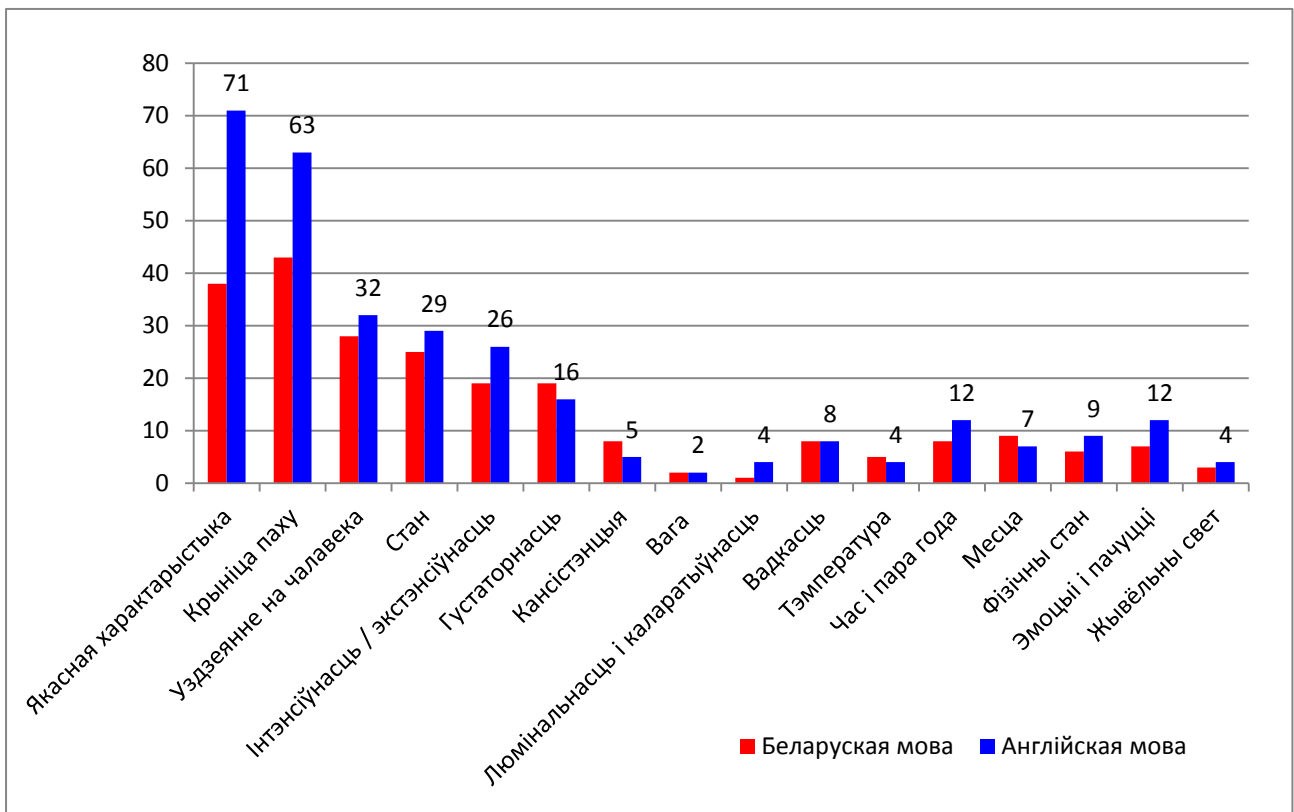
г) *aroma* ‘прыемны пах, які лёгка заўважыць’, ‘любая ўласцівасць, выяўленая альфакторнай сістэмай’ (адпаведнікамі ў беларускай мове з’яўляюцца назоўнікі *водар*, *пах*).

Многія альфакторныя найменні пашырылі сферу свайго выкарыстання за кошт уключэння ў склад іншых тэматычных груп і сталі для гэтых груп своеасаблівымі донарамі. Механізм іх утварэння ўкладваецца ў межы мадэлі $A \rightarrow N$ і служыць яскравым прыкладам адваротнай разнавіднасці. У гэту падгрупу ўключаецца беларускі субстантыў *смурод* ‘непрыемны, агідны пах’ → ‘абстаноўка, асяроддзе, што выклікаюць агіду’ (не мае прамых эквівалентаў у англійскай мове) → ‘непрыемны, грубы або пагардлівы чалавек’ (англ. *snob* ‘сноб’).

На аснове зыходных альфакторных ЛСВ трох англійскіх назоўнікаў утварыліся другасныя ЛСВ сацыяльнай, атмасфернай і псіхалагічнай сферы: *stink* ‘непрыемны пах’ → ‘шмат клопатаў і злосці з-за чаго-небудзь, шум’; *whiff* ‘слабы пах’ → ‘кароткі лёгкі парыв паветра, подых’; *smell* ‘якасць чаго-небудзь, якую людзі і жывёлы адчуваюць носам’ → ‘агульная атмасфера месца або сітуацыі’.

Раздзел 2.2 «Ад’ектывы ў складзе альфакторнага кантынуума» прысвечаны другасным альфакторным ЛСВ, якія выяўляюцца ў сэнсавых

структурах прыметнікаў. Фарміраванне паняцця ‘пах’ з’яўляецца вынікам абстрагуемай дзейнасці чалавека, накіраванай на апрацоўку наглядна-пачуццёвай інфармацыі, што паступае па адным з модусаў перцэпцыі – альфакторным успрыманні. У мадэлі альфакторнага канцэптualaнага вобраза прысутнічаюць тры асноўныя элементы: а) прадмет-крыніца паху (адарычныя прыметнікі апісваюць прадметы, што вылучаюць пах, іх здольнасць быць успрынятым органамі нюху); б) характарыстыка паху; в) асоба, якая ўспрымае пах (прыметнікі, звязаныя з фізічнай здольнасцю чалавека ўспрымаць пахі). У залежнасці ад гэтага выдзяляюцца розныя класіфікацыі адарычных пахаў: па дэнататыўнай суаднесенасці, па прыналежнасці да прадмета-крыніцы; паводле тыпу дэфініцыі зыходнага ЛСВ, ад якога ўтварыўся альфакторны ЛСВ; па наяўнасці эмацыянальна-ацэначнага кампанента «прыемны – непрыемны» і інш. Для выражэння разнастайных выяў альфакторнасці выкарыстоўваецца больш за 520 лексічных адзінак (звыш 220 прыметнікаў беларускай мовы, больш за 300 ад’ектываў англійскай мовы). Усе яны размяркоўваюцца па 16 тэматычных блоках рознай сэнсавай скіраванасці (рысунак 1).

Рысунак 1 – Колькасны склад ад’ектыўных адарычных намінацый у беларускай і англійскай мовах

У першым блоку разглядаюцца нейтральныя і найбольш распаўсюджаныя ад’ектывы са значэннем якаснай характарыстыкі, якія ў многіх выпадках утвараюць антанімічныя апазіцыі з прэфіксам *не-* і без гэтага прэфікса (*улоўны – няўлоўны, знаёмы – незнаёмы, звыклы – нязвыклы*). Намінацыі гэтага

блока выразна размяжоўваюцца на дзве групы паводле іх паяратыўнага ці меліяратыўнага зместу. Адмоўнае стаўленне да паху асацыіруецца са значэннямі прыметнікаў *дрэнны, мярзотны, непрыемны*; англ. *bad* 'дрэнны', *unpleasant* 'непрыемны', *vile* 'мярзотны'. Станоўчая ацэнка пахавых уласцівасцей выражаецца ў прыметніках *дзівосны, добры, прыемны*; англ. *excellent* 'выдатны', *perfect* 'ідэальны', *rich* 'багаты'. Выразнае размеркаванне ад'ектываў па канататыўным змесце назіраецца ў прыметніках са значэннем стану, знешняга выгляду, пэўных квалітатыўных якасцей: бел. *прэлы, тухлы, святочны, чысты*; англ. *filthy* 'брудны', *putrid* 'прэлы', *clean* 'чысты'.

Тэматычны блок **ад'ектываў крыніцы паху** аб'ядноўвае прыметнікі, якія ўтвораны ад назоўнікаў са значэннем дрэў, раслін і пладоў (*сасновы, грыбны*; англ. *mushroom* 'грыбны'), прадуктаў харчавання (*хлебны, малочны*; англ. *bread* 'хлебны', *milky* 'малочны'), пэўных субстанцый (*смалісты, масляны*; англ. *resinous* 'смалісты', *buttery* 'масляны'), матэрыялаў (*драўляны, медны*; англ. *coppery* 'медны', *leathery* 'скураны'). Усе яны аб'ядноўваюцца інварыянтным значэннем 'пах, крыніцай якога з'яўляюцца канкрэтныя прадметы і паняцці аб'ектыўнай рэальнасці'.

У гэтым жа блоку вылучаюцца альфакторныя ЛСВ, звязаныя з найменнямі хімічных элементаў, рэчываў і субстанцый: бел. *аміячны, серны, хлорны*; англ. *ammoniac* 'аміячны', *sulfurous* 'серны', *chlorine* 'хлорны'. Іх семантыка ў сваёй большасці адлюстроўвае негатыўнае стаўленне да такіх пахаў.

Тэматычны блок **ад'ектываў уздзеяння на чалавека** ўключае прыметнікі, якія апісваюць уражанні ад успрымання пахаў або стаўленне да іх праз параўнанне адарычных адчуванняў з пэўнымі ўздзеяннямі на фізічны або ментальны стан чалавека, асацыяцыі з пэўнымі адчуваннямі. Характар уздзеяння пахаў на чалавека ў значнай ступені вызначаецца сацыяльна-культурным кантэкстам, які ўключае нацыянальныя і культурныя традыцыі, асаблівасці выхавання, асяроддзе чалавека і іншыя паказчыкі. У гэтым тэматычным блоку аб'яднаны другасныя ЛСВ з меліяратыўнай семай (*гаючы, прывабны*; англ. *cool* 'асвяжальны', *attractive* 'прывабны'), а таксама ЛСВ паяратыўнага зместу (*едкі, млосны*; англ. *annoying* 'раздражняльны', *stomach-churning* 'мярзотны'). Сярод слоў паяратыўнай канатацыі вылучаецца падгрупа з інварыянтным значэннем 'які праводзіць у стан ап'янення, мае дурманлівы, ап'яняючы эффект' (*п'янлівы, дурманлівы*; англ. *heady* 'ап'яняльны', *narcotic* 'дурманлівы').

Тэматычны блок **ад'ектываў стану** аб'ядноўвае ЛСВ, якія апісваюць стан аб'екта, што характарызуецца праз знешнія прыметы (*пыльны, чысты*; англ. *dusty* 'пыльны', *clean* 'чысты'), становішча, у якім прадмет знаходзіцца (*вільготны, гнілы*; англ. *wet* 'вільготны', *rotten* 'гнілы'), агульны настрой або ўражанне (*святочны*; англ. *festive* 'святочны').

У тэматычным блоку **ад'ектываў інтэнсіўнасці / экстэнсіўнасці** другасныя намінацыі вызначаюць, наколькі водар моцны або слабы (*моцны,*

слабы; англ. *strong* ‘моцны’, *weak* ‘слабы’), выразны або невыразны (*выразны*, *невыразны*; англ. *distinct* ‘выразны’, *vague* ‘невыразны’ і інш.), насычаны або ненасычаны (*канцэнтраваны*, *насычаны*; англ. *concentrated* ‘канцэнтраваны’, *saturated* ‘насычаны’).

Тэматычны блок **густаторных ад’ектываў** уключае другасныя ЛСВ прыметнікаў, якія ў сваіх першасных значэннях звязаны са смакам. Адарычныя ЛСВ фарміруюцца ў складзе лексем чатырох асноўных уласна смакавых адчуванняў (*горкі*, *салёны*, *кіслы*, *салодкі*; англ. *bitter* ‘горкі’, *salty* ‘салёны’, *sour* ‘кіслы’, *sweet* ‘салодкі’), а таксама комплексных смакаў (*смачны*, *сытны*; англ. *delicious* ‘смачны’, *savory* ‘сытны’). Пры гэтым маркер альфакторнасці захоўваецца ў многіх вытворных адзінках густаторных ад’ектываў (*прагорклы*, *кіслявы*, *саладкаваты*, *саланаваты*).

Першасныя ЛСВ ад’ектываў **кансістэнтных адчуванняў** указваюць на гушчыню, ступень шчыльнасці, цвёрдасці глейкіх вадкасцей і паўцвёрдых рэчываў (*ліпкі*, *мяккі*; англ. *clammy* ‘ліпкі’, *soft* ‘мяккі’).

Значна радзей для выражэння альфакторных значэнняў выкарыстоўваюцца **вагавыя ад’ектывы**, тэматычны блок якіх складаецца з 2 адзінак беларускай мовы і 2 суадносных адпаведнікаў англійскай мовы, якія ўтвараюць антанімічныя пары ‘слабы, ледзь прыметны пах’ (бел. *лёгка*; англ. *light*) ↔ ‘вельмі густы, моцны пах’ (бел. *цяжкі*; англ. *heavy*).

Тэматычны блок **люмінальных і каларатыўных** прыметнікаў уключае больш спецыфічныя для англійскай мовы адзінкі: *vivid* ‘выразны’, *dim* ‘невыразны’, *green* ‘раслінны’. У значэнні ‘пах, які прыносіць адчуванне радасці, бадзёрасці або задавальнення’ выкарыстоўваецца беларускі ад’ектыў *праменны*.

Тэматычны блок **ад’ектываў вадкасцей** уключае адзінкі, якія абазначаюць характэрны, спецыфічны водар субстанцыі, што ўтвараецца праз выпарэнне самой вадкасці або асобных араматычных кампанентаў у яе складзе (*малочны*, *мядовы*; англ. *milky* ‘малочны’, *honey* ‘мядовы’).

Невялікім па колькасным складзе з’яўляецца тэматычны блок **тэмпературных ад’ектываў**, у якім тэмпературныя параметры атаясамліваюцца з адчуваннямі пахаў, іх уздзеяннем на пахавыя рэцэптары. У гэтай групе назіраецца своеасаблівая градацыя пахаў па ступені іх канцэнтрацыі, насычанасці, трываласці, сіле ўздзеяння на чалавека (*гарачы*, *цёплы*; англ. *hot* ‘гарачы’, *warm* ‘цёплы’).

У **тэмпаральны тэматычны** блок уключаюцца ад’ектывы, якія ўтвораны ад назоўнікаў са значэннем пэўных пор года і змяшчаюць інфармацыю пра асацыяцыі, звязаныя з гэтымі часавымі перыядамі і сезонамі. Папоўнілі гэту групу найменні пахаў і водараў паводле часу іх узнікнення і выкарыстання (*стары*, *новы*; англ. *old* ‘стары’, *new* ‘новы’).

Лакатыўны тэматычны блок уключае прыметнікі са значэннем пэўнага месца ўзнікнення, распаўсюджання пахаў. Звычайна гэта намінацыі

натуральных прыродных мясцін ці пэўных збудаванняў (*лясны, бальнічны*; англ. *forest* ‘лясны’, *hospital* ‘бальнічны’).

Два тэматычныя блокі ад’ектываў указваюць на спецыфіку пахавых адчуванняў праз выкарыстанне прыметнікаў са значэннем **фізічнага стану** чалавека (*здаровы, хваробны*; англ. *healthy* ‘здоровы’, *sickly* ‘хваробны’) і **эмацыянальна-пачуццёвых характарыстык** (*сумны, агідны*; англ. *sad* ‘сумны’, *abominable* ‘агідны’).

Тэматычны блок **анімалістычных ад’ектываў** уключае тры беларускія лексічныя адзінкі і іх суадносныя англійскія адпаведнікі (*жывёльны* ‘animal’, *конскі* ‘horse’, *рыбны* ‘fishy’), а таксама англійскі прыметнік *skunk* ‘скунсавы’.

У главе 3 «**Дзеяслоўныя альфакторныя намінацыі**» разглядаюцца дзеясловы са значэннем вылучэння пахаў, іх успрымання і распазнавання, а таксама ўздзеяння паху на наваколле.

У адпаведнасці з характарам семантычнай дэрывацыі і суадносін донарскай і рэцыпіентнай сфер вылучаюцца тры групы дзеяслоўных альфакторных адзінак.

У першай групе прадстаўлены альфакторныя намінацыі, утвораныя па мадэлі $A_1 \rightarrow A_2$: *нюхаць* ‘удыхаць праз нос які-небудзь пах’ \rightarrow ‘удыхаць у нос лекавыя, наркатычныя і падобныя сродкі’, *смярдзець* ‘вылучаць смурод, дрэнна пахнуць’ \rightarrow ‘быць насычаным, прапахнуць чым-небудзь’, *to scent* ‘to find something by using the sense of smell’ – ‘знайсці што-небудзь з дапамогай нюху’ \rightarrow ‘catch the scent of something’ – ‘адчуваць пах чаго-небудзь’, *to whiff* ‘perceive by inhaling through the nose’ – ‘успрымаць з дапамогай нюху’ \rightarrow ‘to smell bad’ – ‘непрыемна пахнуць’.

У другую групу ўключаюцца другасныя альфакторныя намінацыі, утвораныя па мадэлі $N \rightarrow A$: тры беларускія дзеясловы *душыць, надушыць, патыхаць*, іх англійскія адпаведнікі, а таксама англійскія адзінкі *to incense* ‘надушыць’, *to breathe* ‘патыхаць’, *to snuffle* ‘нюхаць’.

У трэцяй групе прадстаўлены другасныя альфакторныя намінацыі, дзеясловаў, утвораныя па мадэлі $A \rightarrow N$. Гэта найбольшая група, якая складаецца з дзеяслова *нюхаць* і яго вытворных адзінак, дзеясловаў *пахнуць, папахваць* і англійскіх дзеясловаў *to scent* ‘надаваць водар’, *to smell* ‘нюхаць, пахнуць’ і інш. Пры гэтым беларускія адзінкі вызначаюцца меншай колькасцю ЛСВ, а шэраг прэфіксальных і суфіксальных дэрыватываў слова *нюхаць*, аб’яднаных агульнай функцыяй ‘даведацца пра што-небудзь або каго-небудзь’, маюць вельмі блізкія ЛСВ і могуць перадавацца ў англійскай мове сінанімічнымі адзінкамі і словазлучэннямі: *to scent, to smell, to sniff around, to sniff out, to find out*.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Асноўныя навуковыя вынікі дысертацыі

1. Катэгорыя паху адносіцца да ліку перцэпцыйных катэгорый, значных для працэсаў канцэптуалізацыі і інтэрпрэтацыі навакольнага свету. Фарміраванне паняцця “пах” з’яўляецца вынікам абстрагуючай дзейнасці чалавека, накіраванай на апрацоўку пачуццёвай інфармацыі, што паступае па абаняльным (адарычным) модусе перцэпцыі (успрымання). Змест альфакторных намінацый абумоўлены спецыфікай інфармацыі, якая ўключае якасць пахавых адчуванняў, іх крыніцу, канцэнтрацыю, працягласць, характар уздзеяння на чалавека і іншыя паказчыкі.

Альфакторнае ўспрыманне непарэдна звязана з эмацыянальна-псіхалагічнай сферай быцця чалавека і ў большасці выпадкаў носіць суб’ектыўны характар. Пры вялікай разнастайнасці пахаў, якія існуюць у свеце, а таксама індывидуальных асаблівасцей іх успрымання, моўныя ўзуальныя сродкі пры апісанні пахаў выкарыстоўваюцца даволі абмежавана (у параўнанні, напрыклад, з моўнымі сродкамі апісання колераў). Назіраецца дыспрапорцыя паміж вялікай (практычна неабмежаванай) колькасцю наяўных пахаў і невялікай колькасцю афіцыйных найменняў з першасным альфакторным значэннем. Гэта дыспрапорцыя кампенсуецца за кошт уключэння ў альфакторны корпус неальфакторных найменняў, якія ў сваіх другасных значэннях абазначаюць натуральныя, штучныя, сінкрэтычныя, змешаныя і іншыя пахі і водары. Такія найменні, як правіла, носяць аказіянальны, індывидуальна-аўтарскі характар і ў сваёй большасці прадстаўлены ў корпусе ад’ектыўных намінацый (каля 92% у беларускай мове, больш за 87% у англійскай мове). У групе субстантыўных і дзеяслоўных намінацый практычна ўсе альфакторныя намінацыі з’яўляюцца кадыфікаванымі і тлумачацца ў нарматыўных слоўніках [1, 2].

2. Для выражэння альфакторнасці выкарыстоўваецца 41 субстантыў, 24 назоўнікі беларускай мовы, 17 назоўнікаў англійскай мовы. Пры гэтым назіраюцца выпадкі, калі беларускаму субстантыву адпавядаюць некалькі англійскіх эквівалентаў (*водар – aroma, odor, flavor; смурод – stench, funk*).

Асноўнымі рэпрэзентатарамі паняцця “пах” у беларускай і англійскай мовах з’яўляюцца субстантывы *nach* і *smell* ‘пах’. Абедзве ядзерныя адзінкі фіксуюцца практычна ва ўсіх лексікаграфічных выданнях, дзе англійскі назоўнік *smell* характарызуецца больш высокай мнагазначнасцю, схільнасцю да размежавання і канкрэтызацыі дэфініцый і мае тэндэнцыю да апісання неальфакторных з’яў, у той час як беларускі адпаведнік імкнецца да абагульнення семантыкі ў межах адзінага ЛСВ.

Большую частку субстантыўнага кантынуума складаюць другасныя альфакторныя намінацыі, утвораныя па прамой мадэлі N (неальфакторны ЛСВ) → A (альфакторны ЛСВ). Спецыфіка такіх семантычных мадэлей заключаецца ў характары тэматычнай суаднесенасці зыходнай неальфакторнай

і рэцыпіентнай альфакторнай паняціі сфер, якія характарызуюцца сінестэзіяй і магчымасцю ўзаемадзеяння паміж рознымі сэнсарнымі сістэмамі чалавека. Адбываецца збліжэнне і атаясамліванне адчуванняў розных пачуццёвых сфер: дух (англ. *spirit*), *імнэт* (англ. *haste*), *прыгар* (англ. *char*), *тухліна* (англ. *rot*) і інш. Утварэнне невялікай колькасці другасных ЛСВ ажыццяўляецца па мадэлі $A_1 \rightarrow A_2$ і не выходзіць за межы альфакторнага калідора. Многія альфакторныя найменні пашырылі сферу свайго выкарыстання за кошт уключэння ў склад іншых тэматычных груп і сталі для гэтых груп своеасаблівымі донарамі. Механізм іх утварэння ўкладваецца ў межы мадэлі $A \rightarrow N$ (беларускі назоўнік *смурод* і англійскі адпаведнік *snoob* ‘сноб’; англ. *smell* ‘пачуццё’, *scent* ‘адчуванне’, *stink* ‘скандал, спрэчка’ і інш.), служыць яскравым прыкладам абарачальнай разнавіднасці і дэманструе рэальна існуючыя сувязі паміж пахам і іншымі сэнсарнымі ўспрыманнямі [5, 7, 8, 12].

3. Ад’ектыўная альфакторная прастора характарызуецца пашыраным колькасным складам, які ўключае звыш 240 беларускіх і больш за 300 англійскіх прыметнікаў. Яны адлюстроўваюць непасрэдную сувязь з успрыманням чалавекам пахаў і водараў, характарыстыкай такіх пахаў па эмацыянальна-ацэначных кампанентах, месцы ўзнікнення, працягласці ўздзеяння і інш. Збліжэнне і атаясамліванне адчуванняў і ўспрыманняў розных сэнсарных сфер адлюстроўваецца ў сінестэтычных метафарах, калі ЛСВ, звязаныя з якім-небудзь адным органам пачуццяў, ужываюцца ў значэнні, якое адносіцца да іншага органу пачуццяў. Тыповымі з’яўляюцца сінестэтычныя пераходы з донарскай зоны “смак”, што тлумачыцца рэальна існуючай сувяззю паміж смакам ежы і яе пахам. Назіраецца таксама развіццё па такіх метафарычных мадэлях, як “час – пах”, “тактыльнасць – пах”, “кансістэнцыя – пах”, “тэмпература – пах”, “вага – пах”, “колер – пах” і інш. Пахавыя ЛСВ лёгка праецыруюцца ад сферы жыццядзейнасці чалавека, яго ментальнасці, фізічнага і ўнутранага псіхалагічнага стану.

Спецыфіка ад’ектыўнай лексікі, што вербалізуе сферу альфакторнай прасторы, залежыць ад яе суаднесенасці з неальфакторнымі тэматычнымі групамі, якія прадказваюць магістральны шлях магчымых сэнсавых атаясамліванняў і пераўвасабленняў. У залежнасці ад семантыкі ЛСВ донарскай сферы і характару метафарызацыйнага працэсу вылучаецца 16 тэматычных блокаў, звязаных з катэгорыяй альфакторнасці: 1) якасная характарыстыка (*добры, дрэнны*; англ. *good* ‘добры’, *bad* ‘дрэнны’); 2) крыніца паху (*дражджавы, медны*; англ. *yeasty* ‘дражджавы’, *copper* ‘медны’); 3) уздзеянне на чалавека (*даўкі, прывабны*; англ. *acrid* ‘даўкі’, *attractive* ‘прывабны’); 4) пэўны стан (*вільготны, прагорклы*; англ. *wet* ‘вільготны’, *rancid* ‘прагорклы’); 5) інтэнсіўнасць / экстэнсіўнасць (*магутны, слабы*; англ. *potent* ‘магутны’, *weak* ‘слабы’); 6) густаторнасць (*горкі, смачны*; англ. *bitter* ‘горкі’, *savory* ‘смачны’); 7) кансістэнцыя (*востры, мяккі*; англ. *sharp* ‘востры’, *soft* ‘мяккі’); 8) вага (*лёгка, цяжкі*; англ. *light* ‘лёгка’, *heavy* ‘цяжкі’); 9) люмінальнасць і каларатыўнасць (*праменны*; англ. *vivid* ‘выразны’, *dim*

‘невыразны’); 10) вадкасць (малочны, спіртавы; англ. *milky* ‘малочны’, *alcohol* ‘спіртавы’); 11) тэмпература (цёплы, халодны; англ. *warm* ‘цёплы’, *cold* ‘халодны’); 12) пэўны час і пара года (стары, асенні; англ. *old* ‘стары’, *autumn* ‘асенні’); 13) месца (балотны, бальнічны; англ. *swampy* ‘балотны’, *hospital* ‘бальнічны’); 14) фізічны стан (здаровы, хваробны; англ. *healthy* ‘здоровы’, *sickly* ‘хваробны’); 15) эмоцыі і пачуцці (агідны, любы; англ. *disgusting* ‘агідны’, *lovely* ‘любны’); 16) жывёльны свет (жывёльны, рыбны; англ. *animal* ‘жывёльны’, *fishy* ‘рыбны’).

Адметнай рысай альфакторных ад’ектываў з’яўляецца наяўнасць у іх сэнсавых структурах канататыўнага зместу, калі пахавыя ўражанні і адчуванні ацэньваюцца станоўча ці адмоўна. Апазіцыя па лініі “меліяратыўнасць – пеяратыўнасць” выразна назіраецца ў ад’ектывах якаснай характарыстыкі (добры – дрэнны, дзівосны – жудасны, прыемны – непрыемны; англ. *clean* ‘чысты’ – *filthy* ‘брудны’, *excellent* ‘выдатны’ – *awful* ‘жудасны’), уздзеяння на чалавека (гаючы – шкодны, асвятляльны – млосны; англ. *attractive* ‘прывабны’ – *annoying* ‘раздражняльны’, *seductive* ‘спакуслівы’ – *stomach-churning* ‘мярзотны’), смакавых адчуванняў (горкі – салодкі; англ. *bitter* ‘горкі’ – *sweet* ‘салодкі’), фізічнага стану (здоровы – хваробны; англ. *healthy* ‘здоровы’ – *sickly* ‘хваробны’), часу (новы – стары; англ. *new* ‘новы’ – *old* ‘стары’).

Меліяратыўная канатацыя і маркер ‘прыемных пах’ засведчаны ў ЛСВ 30 прыметнікаў беларускай мовы і 41 прыметніка англійскай мовы розных тэматычных блокаў: *добры* (англ. *good*), *вытанчаны* (англ. *sophisticated*), *святочны* (англ. *festive*), *асвятляльны* (англ. *cool*), *смачны* (англ. *delicious*), *вясёлы* (англ. *happy*).

Не маюць выразных меліяратыўных або пеяратыўных маркераў прыметнікі, утвораныя ад назоўнікаў са значэннем дрэў, раслін і пладоў (лімонны, грыбны, чарнічны; англ. *citrusy* ‘цытрусавы’, *nutty* ‘арэхавы’, *peppery* ‘перачны’), прадуктаў харчавання (хлебны, сырны, дражджавы; англ. *cheesy* ‘сырны’, *yeasty* ‘дражджавы’), пор года і пэўнага часу (асенні, зімовы, летні; англ. *spring* ‘вясновы’, *winter* ‘зімовы’, *summer* ‘летні’). Усе яны аб’ядноўваюцца інварыянтным значэннем ‘пах, крыніцай якога з’яўляюцца канкрэтныя прадметы і паняцці аб’ектыўнай рэальнасці’.

Квалітатыўнасць як вызначальная рыса ад’ектываў прадугледжвае іх характарыстыку з пункту гледжання інтэнсіўнасці / экстэнсіўнасці. Ад’ектывы гэтага блоку размяжоўваюцца на групы высокай і нізкай інтэнсіўнасці (экстэнсіўнасці) альфакторнага ўздзеяння і ўказанняў на тое, наколькі водар моцны або слабы, устойлівы або няўстойлівы, выразны або невыразны, насычаны або ненасычаны (густы, насычаны, слабы; англ. *intense* ‘інтэнсіўны’ *tremendous* ‘надзвычайны’, *slight* ‘лёгка’) [3, 4, 8].

4. Дзеясловы працэсаў альфакцыі звязаны з канкрэтнымі фізічнымі дзеяннямі, фізіялагічнымі працэсамі, праз пасрэдніцтва якіх у свядомасць чалавека паступаюць звесткі пра навакольную рэчаіснасць. Спецыфіка дзеясловаў альфакторнага ўспрымання абумоўлена іх значэннямі, якія ў межах

катэгорыі акцыянальнасці выражаюць такія маркеры альфакторнага працэсу, як удыханне, вылучэнне і распаўсюджванне пахаў, рух і знаходжанне пахаў у прасторы, іх адчуванне, здольнасць да ўспрымання пахаў, распазнаванне з дапамогай нюху, уздзеянне пахаў на наваколле, станоўчае ці адмоўнае стаўленне да пахаў і інш.

Большасць адзінак беларускай мовы выкарыстоўваюцца ў шматлікіх суфіксальных і прэфіксальных дэрывацыях і развіваюць невялікую колькасць другасных ЛСВ. Для англійскай мовы, наадварот, характэрна наяўнасць некалькіх ЛСВ для кожнага альфакторнага дзеяслова.

Мадэлі ўтварэння другасных альфакторных намінацый дзеясловаў дэманструюць цесную сувязь працэсаў альфакцыі з канкрэтнымі дзеяннямі і працэсамі, праз пасрэдніцтва якіх у свядомасць чалавека паступаюць звесткі пра кампаненты навакольнага асяроддзя.

Фарміраванне другасных ЛСВ дзеясловаў адбываецца па мадэлях, аналагічных субстантыўным: $H \rightarrow A$ (бел. *душыць, патыхаць*; англ. *to snuffle* ‘нюхаць’, *to breathe* ‘патыхаць’ і інш.), $A_1 \rightarrow A_2$ (бел. *нюхаць, смярдзец, засмуродзіць*; англ. *to smell* ‘нюхаць, пахнуць’, *to whiff* ‘нюхаць, смярдзец’, *to perfume* ‘душыць, надушыць’).

У мадэлі $A \rightarrow H$ прадстаўлены дзеясловы з першаснымі альфакторнымі значэннямі, якія паслужылі базай для ўтварэння другасных неальфакторных ЛСВ (бел. *нюхаць, пахнуць, папахваць*; англ. *to reek* ‘парыць, папахваць’, *to smell* ‘адчуваць, прадчуваць’, *to whiff* ‘уздыхаць, курыць, дзьмуць’). У рэцыпіентнай зоне беларускіх дзеясловаў фіксуюцца ЛСВ ‘выведваць, высочваць’, ‘абследаваць’, ‘разведаць, даведацца пра што-небудзь тайком’, ‘пранюхаць’. ‘уважліва пазнаёміцца з чым-небудзь’, ‘мець прыметы або рысы чаго-небудзь’, ‘адчуваць, прадчуваць’. Другасныя ЛСВ англійскіх дзеясловаў указваюць на рух дыму ці туману, выдыханне тытунёвага дыму, выдзяленне вільгаці, на раздражнёнасць маўлення, інстынктыўнае ўсведамленне чаго-небудзь, непрыемныя думкі, што-небудзь адмоўнае ці непрыемнае [5, 10, 11].

5. У альфакторным кантынууме беларускай і англійскай моў фіксуюцца субстантыўныя, ад’ектыўныя і дзеяслоўныя лексічныя адзінкі, якія ў розных мовах характарызуюцца як агульнымі, так і спецыфічнымі рысамі. Пэўная тыпалогія намінацый выяўляецца на ўзроўні тоеснасці семантычных мадэлей, іх стэрэатыпнасці, падабенстве канататыўнага зместу, што абумоўлена ўніверсальнымі спосабамі пазнання рэчаіснасці, аналогіямі ў вобразна-пазнавальнай дзейнасці чалавека, агульнымі для носьбітаў моў заканамернасцямі фізіялагічных працэсаў успрымання адарычных адчуванняў арганізмам. Міжмоўныя адрозненні ў рэпрэзентацыі альфакторных паняццяў выражаюцца перш за ўсё ў рознай прадстаўленасці донарскіх сфер, уключаных у працэс семантычнай дэрывацыі, колькасным складзе другасных ЛСВ, наяўнасці ці адсутнасці меліяратыўных і пэяратаўных ЛСВ, што абумоўлена адрозненнямі нацыянальна-гістарычных, культурных і рэлігійных уяўленняў

носьбітаў розных моў, асаблівасцямі іх менталітэту, а таксама спецыфікай лексічнай і граматычнай сістэм беларускай і англійскай моў.

У залежнасці ад сэнсавай суаднесенасці беларускіх і англійскіх альфакторных намінацый вылучаюцца тры групы: з адносінамі тоеснасці, няпоўнага (частковага) супадзення, безэквівалентнасці.

5.1 Адносіны поўнага супадзення (тоеснасці) выяўлены ў 70 беларускіх прыметнікаў і іх англійскіх адпаведнікаў (29% для беларускай мовы, 22% для англійскай мовы): *духмяны* (англ. *fragrant*), *кіслы* (англ. *sour*), *палынны* (англ. *sagebrush*). Гэта тлумачыцца перш за ўсё невялікай колькасцю ЛСВ, што значна павялічвае верагоднасць супадзення зместу адпаведных лексічных адзінак. Акрамя таго, некаторыя ЛСВ тлумачацца аднатыпнымі дэфініцыямі ‘які мае адносіны да чаго-небудзь’, ‘які змяшчае шмат чаго-небудзь’, ‘уласцівы чаму-небудзь’ і інш.

Выпадкі семантычнай тоеснасці адзначаны толькі ў адной пары назоўнікаў (*букет* – *bouquet*). Сярод дзеясловаў поўнасцю эквівалентныя адзінкі не распаўсюджаны. Нягледзячы на тое, што сустракаюцца дзеяслоўныя лексемы з ідэнтычнымі асноўнай і альфакторнай семантыкай, у іх складзе тыпова назіраецца разыходжанне ў колькасці другасных ЛСВ і іх змесце.

5.2. Адзінкі з адносінамі частковага несупадзення складаюць пераважную большасць корпуса альфакторных намінацый: 188 ад’ектываў англійскай мовы (60%), 174 ад’ектывы беларускай мовы (71%). Сярод субстантываў у адносінах частковага супадзення знаходзяцца 12 назоўнікаў беларускай мовы (50%): *водар*, *нюх*, *пах*, *подых*, *смурод* і інш. і 13 назоўнікаў англійскай мовы (76%) *aroma* ‘водар’, *scent* ‘пах’, *smell* ‘пах, нюх’, *odor* ‘пах’, *stench* ‘смурод’ і інш.

У дзеяслоўным корпусе адносіны частковага несупадзення засведчаны ў 12 беларускіх дзеясловах (36%) і 10 дзеясловах англійскай мовы (71%): *нюхаць*, *патыхаць*, *пахнуць*, *смярдзець*; англ. *to whiff* ‘нюхаць’, *to breathe* ‘патыхаць’, *to smell* ‘пахнуць’, *to reek* ‘смярдзець’ і інш. У беларускай мове, як правіла, фіксуецца 1–2 другасных ЛСВ, у той час як англійскія альфакторныя дзеясловы набываюць большую колькасць значэнняў, што з’яўляецца важным паказчыкам пры аднясенні такіх слоў да групы частковага супадзення.

5.3. Намінацыі з адносінамі безэквівалентнасці характарызуюцца адсутнасцю альфакторных ЛСВ ў карэлятах беларускай і англійскай моў. Альфакторнай безэквівалентнасцю вылучаюцца 11 субстантываў беларускай мовы (46%) і 3 назоўнікі англійскай мовы (18%): бел. *дух*, *подых*, *настой*, *гар*, *тухліна*; англ. *essence*, *flavor*, *funk*.

Сярод дзеясловаў семантычная безэквівалентнасць засведчана ў 21 беларускім (64%) і 4 англійскіх словах (29%). Шэраг прэфіксальных і суфіксальных дэрыватываў слова *нюхаць* (*пранюхаць*, *разнюхаць*, *вынюхаць*, *знюхаць*, *нюхацца*) пры ўтварэнні другасных ЛСВ па мадэлі А → N не маюць эквівалентных лексем у англійскай мове і перадаюцца словазлучэннямі *to sniff around*, *to sniff out*, *to find out*, *to hang out*.

Сярод ад'ектываў 54 словы англійскай мовы (17%) не маюць засведчаных адарычных адпаведнікаў у беларускай мове: *tinny* 'бляшанкавы', *tidal* 'прыліўны', *ominous* 'злавесны', *oily* 'масляністы' і інш. Характэрнай рысай адарычных ад'ектываў з'яўляецца асіметрыя катэгорыі безэквівалентнасці: адсутнасць тоесных беларускіх слоў для англійскіх лексічных адзінак. Для беларускага ад'ектыўнага кантынуума характэрна адсутнасць безэквівалентнасці, бо ўсе выяўленыя адарычныя прыметнікі маюць канкрэтныя англійскія адпаведнікі [5, 7, 8, 11].

Рэкамендацыі па практычным выкарыстанні вынікаў дысертацыі

Асноўныя палажэнні і вынікі дысертацыі могуць знайсці выкарыстанне пры далейшай распрацоўцы праблем лінгвістычнай тыпалогіі, семантыкі, выкладанні курсаў лексікалогіі, семасіялогіі, лексікаграфіі, параўнальнай тыпалогіі беларускай і англійскай моў, а таксама пры напісанні дыпломных і магістарскіх работ. Практычныя матэрыялы могуць выкарыстоўвацца ў лексікаграфічнай і перакладчыцкай практыцы, пры апісанні рэкламнага парфумернага дыскурсу, укладанні тэзаўруса парфумерна-касметычных намінацый.

СПІС ПУБЛІКАЦЫЙ САІСКАЛЬНІКА ВУЧОНАЙ СТУПЕНІ

Артыкулы ў рэцэнзуемых перыядычных выданнях

1. Жук, В. И. Репрезентация ольфакторных номинаций в английском языке / В. И. Жук // Вес. БДПУ. Сер. 1, Педагогіка. Псіхалогія. Філалогія. – 2020. – № 1. – С. 97–100.
2. Жук, В. І. Катэгорыя альфакторнасці ў сучаснай навуковай парадыгме / В. І. Жук // Вес. БДПУ. Сер. 1, Педагогіка. Псіхалогія. Філалогія. – 2021. – № 1. – С. 97–100.
3. Жук, В. И. Репрезентация пейоративных и мелиоративных ольфакторных номинаций в белорусском и английском языках / В. И. Жук // Вес. БДПУ. Сер. 1, Педагогіка. Псіхалогія. Філалогія. – 2022. – № 1. – С. 116–119.
4. Жук В. І. Другасныя альфакторныя намінацыі ў беларускай і англійскай мовах на матэрыяле ад’ектываў / В. І. Жук // Род. слова. – 2021. – № 4. – С. 56–59.
5. Жук, В. І. Гіпанімічныя адносіны ў групе альфакторных ад’ектываў (на базе англійскай і беларускай моў) / В. І. Жук // Вестн. МГЛУ. – 2021. – № 3. – С. 15–21.

Публікацыі ў зборніках навуковых артыкулаў

6. Жук, В. І. Тэорыя даследавання альфакторных намінацый / В. І. Жук // Язык и межкультурные коммуникации : сб. науч. ст. / Белорус. гос. пед. ун-т ; редкол.: В. Д. Стариченок (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2019. – С. 80–84.
7. Жук, В. І. Класіфікацыя ад’ектыўных альфакторных намінацый, утвораных метадам сінестэтычнага пераносу (на прыкладзе англійскіх і беларускіх прыметнікаў) / В. І. Жук // Язык и межкультурные коммуникации : сб. науч. ст. / Белорус. гос. пед. ун-т ; редкол.: В. Д. Стариченок (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2021. – С. 94–97.
8. Жук, В. І. Катэгорыя паху ў англійскай мове на матэрыяле назоўнікаў лексічнага поля «smell» / В. І. Жук // XII Танкаўскія чытанні : зб. навук. арт. / Беларус. дзярж. пед. ун-т ; рэдкал.: В. Д. Старычонок (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2020. – С. 70–73.
9. Жук, В. І. Рэпрэзентацыя альфакторных ад’ектываў у англійскай мове / В. І. Жук // Текст. Язык. Человек : сб. науч. тр. : в 2 ч. / Мозыр. гос. пед. ун-т ; редкол.: С. Б. Кураш (отв. ред.) [и др.]. – Мозырь, 2021. – Ч. 2. – С. 119–122.
10. Жук, В. І. Спецыфіка альфакторных намінацый у англійскай і беларускай мовах (на матэрыяле дзеяслоўных адзінак) / В. І. Жук // Лингвистика в диалоге с другими областями знаний: юрислингвистика и дискурсивная лингвистика, коммуникативная лингвистика и

лінгвокультуролагія : сб. науч. ст. / Міжнарод. ун-т «МІТСО» ; рэдкал.: В. А. Маслова (гл. рэд.) [і др.]. – Віцебск, 2022. – С. 179–183.

11. Жук, В. І. Другасныя альфакторныя намінацыі ў беларускай і англійскай мовах (на матэрыяле дзеясловаў) / В. І. Жук // XIII Танкаўскія чытанні : зб. навук. арт. / Беларус. дзярж. пед. ун-т ; рэдкал.: В. Д. Старычонок (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2022. – С. 99–102.

12. Жук, В. І. Вербалізацыя альфакторных субстантываў англійскай мовы / В. І. Жук // Образование и наука в XXI веке : ежегод. сб. науч. тр. / Беларус. гос. пед. ун-т ; рэдкал.: А. В. Торхова (гл. рэд.) [і др.]. – Мінск, 2022. – Вып. 4. – С. 71–74.

РЭЗІЮМЭ

Жук Васілій Ігаравіч

Альфакторны кантынуум беларускай і англійскай моў: на матэрыяле другасных намінацый

Ключавыя словы: беларуская мова, англійская мова, другасная намінацыя, семантычная дэрывацыя, лексіка-семантычны варыянт, альфакторная намінацыя, пах, метафара, тэматычная класіфікацыя.

Мэта даследавання: устаноўць спецыфіку рэпрэзентацыі другасных альфакторных намінацый у беларускай і англійскай мовах.

Метады даследавання: супастаўляльна-тыпалагічны, апісальны, статыстычны, метады лексікаграфічнай інтэрпрэтацыі і кампанентнага аналізу.

Атрыманыя вынікі і іх навізна. У дысертацыі ўпершыню праведзены комплексны аналіз другасных альфакторных намінацый беларускай і англійскай моў. Устаноўлены семантычныя мадэлі (прамыя і абарачальныя) утварэння другасных альфакторных ЛСВ у трох лексіка-граматычных разрадах слоў (ад'ектывах, субстантывах і дзеясловах). Выяўлены спецыфічныя для кожнай мовы тыпалагічныя мадэлі семантычнай дэрывацыі, якія ў працэсе параўнання выявілі карэлятыўныя пары альфакторных намінацый з адносінамі семантычнага супадзення, частковай эквівалентнасці і безэквівалентнасці. Падрыхтаваны беларуска-англійскі тлумачальны слоўнік другасных альфакторных намінацый.

Рэкамендацыі па выкарыстанні атрыманых вынікаў. Асноўныя палажэнні і вынікі дысертацыі могуць знайсці выкарыстанне пры далейшай распрацоўцы праблем лінгвістычнай тыпалогіі, семантыкі, выкладанні курсаў лексікалогіі, семасіялогіі, лексікаграфіі, параўнальнай тыпалогіі беларускай і англійскай моў, а таксама пры напісанні дыпломных і магістарскіх работ. Практычныя матэрыялы могуць выкарыстоўвацца ў лексікаграфічнай і перакладчыцкай практыцы, пры апісанні рэкламнага парфумернага дыскурсу, укладанні тэзаўруса парфумерна-касметычных намінацый.

Галіна выкарыстання: тыпалагічнае мовазнаўства, кантрастыўная лінгвістыка, лінгвадыдактыка, лексікаграфія, перакладазнаўства.

РЕЗЮМЕ

Жук Василий Игоревич

Ольфакторный континуум белорусского и английского языков: на материале вторичных номинаций

Ключевые слова: белорусский язык, английский язык, вторичная номинация, семантическая деривация, лексико-семантический вариант, ольфакторная номинация, запах, метафора, тематическая классификация.

Цель исследования: установить специфику репрезентации вторичных ольфакторных номинаций в белорусском и английском языках.

Методы исследования: сравнительно-типологический, описательный, статистический, методы лексикографической интерпретации и компонентного анализа.

Полученные результаты и их новизна. В диссертации впервые проведён комплексный анализ вторичных ольфакторных номинаций белорусского и английского языков. Установлены семантические модели (прямая и возвратная) формирования вторичной ольфакторной лексики в трёх лексико-грамматических классах слов (прилагательных, существительных и глаголов). Выявлены специфические для каждого языка типологические модели семантической деривации, которые в процессе сопоставления выявили коррелятивные пары ольфакторных номинаций с отношениями семантического совпадения, частичной эквивалентности и безэквивалентности. Подготовлен белорусско-английский толковый словарь номинаций второстепенных ольфакторных номинаций.

Рекомендации по использованию полученных результатов. Основные положения и результаты диссертации могут быть использованы при дальнейшей разработке проблем лингвистической типологии, семантики, преподавании курсов лексикологии, семасиологии, лексикографии, сравнительной типологии белорусского и английского языков, а также при написании дипломных и магистерских работ. Практические материалы могут использоваться в лексикографической и переводческой практике, при описании рекламного парфюмерного дискурса, составлении тезауруса парфюмерно-косметических номинаций.

Область применения: типологическое языкознание, контрастивная лингвистика, лингводидактика, лексикография, переводоведение.

SUMMARY

Zhuk Vasili Igorevich

Olfactory continuum of the Belarusian and English languages: on the material of secondary nominations

Key words: Belarusian language, English language, secondary nomination, semantic derivation, lexical-semantic variant, olfactory nomination, smell, metaphor, thematic classification.

The aim of the research is to establish the specificity of the representation of secondary olfactory nominations in Belarusian and English.

Research methods: comparative-typological, descriptive, statistical, methods of lexicographic interpretation and component analysis.

The essence of novelty of the obtained results. In the thesis, a comprehensive analysis of the secondary olfactory nominations of the Belarusian and English languages was carried out for the first time. Semantic models (direct and reflexive) of the formation of secondary olfactory vocabulary in three lexico-grammatical classes of words (adjectives, nouns and verbs) have been established. Specific for each language typological models of semantic derivation were established, which, in the process of comparison, revealed correlative pairs of olfactory nominations with relations of semantic coincidence, partial equivalence and non-equivalence. A Belarusian-English explanatory dictionary of nominations of secondary olfactory nominations has been prepared.

Recommendations on application of the obtained results. The main provisions and results of the dissertation can be used in the further development of the problems of linguistic typology, semantics, teaching courses in lexicology, semasiology, lexicography, comparative typology of the Belarusian and English languages, as well as in writing diploma and master's theses. Practical materials can be used in lexicographic and translation practice, in describing perfume advertising discourse, compiling a thesaurus of perfume and cosmetic nominations.

Sphere of application: comparative and typological linguistics, contrastive linguistics, linguodidactics, lexicography, translation studies.

